

POJETÍ JINAKOSTI U STUDENTŮ PREZENČNÍHO STUDIA PRIMÁRNÍ PEDAGOGIKY: OBSAHOVÁ ANALÝZA MYŠLENKOVÝCH MAP

CONCEPTUALIZATIONS OF OTHERNESS AMONG PRE-SERVICE PRIMARY EDUCATION STUDENTS: A CONTENT ANALYSIS OF MIND MAPS

Tereza Hormandlová

Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Příspěvek představuje výsledky kvalitativní obsahové analýzy 80 myšlenkových map prezenčních studentů učitelství na téma „jinakost“. Cílem bylo prozkoumat, jak studující tematizují jinakost v kontextu inkluzivního vzdělávání. Výzkum se zaměřoval na obsahové a významové struktury i na hodnotový rámec, v němž studující o jinakosti uvažují. Analýza odhalila šest významových okruhů, které reflektují kognitivní, hodnotové i emoční aspekty vnímání jinakosti. Výsledky ukazují napětí mezi přetrvávajícími stereotypy a inkluzivními postoji, přičemž významnou roli hraje osobní zkušenost studentů, jejich profesní sebepojetí a kontext školní praxe. Studie naznačuje, že utváření významu jinakosti je ovlivňováno nejen individuálními postoji, ale i institucionálními rámci a diskurzy učitelské přípravy.

Klíčová slova: *jinakost, inkluzivní vzdělávání, myšlenkové mapy, příprava učitelů, kvalitativní výzkum*

Abstract

The paper presents findings from a qualitative content analysis of 80 mind maps created by full-time pre-service primary education students on the theme of “otherness.” The aim was to explore how students conceptualize otherness within the context of inclusive education. The research focused on content and meaning structures as well as the value frameworks through which students approach the notion of otherness. The analysis identified six thematic categories reflecting cognitive, emotional, and axiological dimensions of how otherness is perceived. The results reveal tensions between persistent stereotypes and inclusive attitudes, shaped by students’ personal experiences, professional self-conception, and the

context of school practice. The study suggests that the meaning-making around otherness is influenced not only by individual attitudes but also by institutional frameworks and discourses embedded in teacher education.

Keywords: *otherness, inclusive education, mind maps, teacher education, qualitative research*

1 ÚVOD

Inkluzivní škola předpokládá, že učitelé budou připraveni pracovat s diverzitou žáků, nejen na úrovni dovedností, ale i hodnotových postojů (Jiang et al., 2025). Tato studie přináší pohled do mentálních reprezentací studentů primární pedagogiky prostřednictvím analýzy myšlenkových map. Výzkum se zaměřuje na to, jaké významy a emoce studenti učitelství přisuzují jinakosti a jak reflektují svou profesní roli v inkluzivním prostředí. Jinakost zde chápeme nejen jako odchylku, ale jako diskurzivní produkt kulturních norem, v jejichž rámci se ustavuje hranice mezi přijatelným a vyloučeným.

2 TEORIE

Problematiku jinakosti vymezuje mnoho konceptů a lze ji nahlížet v diskurzu rozličných oborů (speciální, sociální a obecná pedagogika, psychologie, medicína, filozofie aj.). V této studii vycházíme z konstruktivistického chápání jinakosti jako společensky a diskurzivně utvářeného fenoménu (Berger & Luckmann, 1999), nikoliv jako objektivní vlastnosti jedince. Inspirujeme se pojetím stigmatu jako sociálního procesu diskreditace, který konstituuje hranici mezi normativním a deviantním (Goffman, 2003). Navazujeme na kritickou speciální pedagogiku, která chápe kategorie typu „postižení“ či „jiný“ jako efekty mocenských a institucionálních diskurzů (Kolářová, 2012; Danforth & Gabel, 2006). V rámci vzdělávání nás zajímá, jak tyto konstrukce vstupují do profesní identity učitele a jak formují možnosti inkluzivního myšlení a jednání.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Kvalitativní výzkum se opírá o obsahovou analýzu 80 myšlenkových map vytvořených studujícími učitelství 1. stupně. Data byla získána v rámci výuky předmětu Podpůrná opatření pro žáky se SVP. Studenti po individuální reflexi a skupinové diskusi vytvořili mapy na téma „jinakost“. Odevzdání bylo dobrovolné, s informovaným souhlasem o výzkumném využití. Analýza probíhala ve fázích: otevřené kódování (identifikace významových jednotek), tvorba kódového stromu a tematizace. Cílem výzkumu bylo porozumět tomu, jak studenti posledního ročníku prezenčního studia učitelství pro 1. stupeň základní školy konceptualizují pojem jinakosti, jaké významy mu přisuzují a jak jej vztahují ke školnímu prostředí, roli učitele a podpůrným opatřením. Výzkum se zaměřoval na obsahové a významové struktury, které studenti s pojmem jinakost spojují, a na hodnotový rámec, v němž o jinakosti uvažují.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVANÉ VÝSLEDKY

Analýza identifikovala šest dominantních oblastí, skrze něž studenti učitelství konstruuji význam jinakosti: jinakost jako odchylku od normality, dimenze jinakosti, hodnotové a emoční rámce oscilující mezi empatií, respektem a předsudky, povědomí o rizicích exkluze a marginalizace, jinakost jako potenciál k obohacení kolektivu a význam role školy a učitele v podpoře inkluzivního prostředí. V diskurzu studentů se odráží napětí mezi esencialistickým a konstruktivistickým pojetím odlišnosti. Jednotlivé dimenze nejsou vnímány izolovaně, ale jako vzájemně se prolínající, přičemž jejich kombinace může zvyšovat náročnost situace pro jedince. Zřetelná je reflexe profesní identity a odpovědnosti učitele. Ukazuje se, že pro mnohé informanty je téma zatíženo osobní zkušeností i normativním očekáváním školy jako prostoru kulturní integrace a sociální koheze. Jinakost není chápána absolutně, ale jako kontextově podmíněná odlišnost, jejíž význam se mění v závislosti na prostředí a sociálních očekáváním.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Studenti učitelství tematizují jinakost v širokém významovém rámci, přičemž oscilují mezi pojetím jinakosti jako odchylky a jako hodnoty. Reflexe studentů

poukazují na napětí mezi vnitřně zakotvenými normativními představami a inkluzivními ideály deklarovanými kurikulárně. Myšlenkové mapy se ukázaly jako vhodný nástroj pro zachycení jak kognitivních, tak afektivních aspektů vztahu k jinakosti. Výsledky potvrzují nezbytnost důsledného a reflektovaného začlenění tématu jinakosti do pregraduální přípravy učitelů. Ta by měla vést nejen k osvojování vědomostí, ale zejména k rozvoji postojů, sebereflexe a schopnosti porozumět jinakosti v kontextu kulturně podmíněných diskurzů. Budoucí výzkum může sledovat vývoj těchto postojů v čase a vliv praxe na jejich proměnu. Doporučujeme podporovat dialog mezi teorií a praxí a využívat kreativní nástroje k nahlížení profesní identity v inkluzivním rámci.

6 LITERATURA

- Berger, P., & Luckmann, T. (1999) *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii věděni*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Danforth, S., & Gabe, S. L. (2006). *Vital Questions Facing Disability Studies in Education*. Peter Lang.
- Goffman, E. (2003). *Stigma: poznámky k problému zvládání narušené identity*. Sociologické nakladatelství.
- Jiang, N., Li, H., Ju, S. Y., Kong, L. K., & Li, J. (2025). Pre-service teachers' empathy and attitudes toward inclusive education-The chain mediating role of teaching motivation and inclusive education efficacy. *PloS one*, 20(4), e0321066. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0321066>
- Kolářová, K. (2012). *Jinakost – postižení – kritika: společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu: antologie textů z oboru disability studies*. Sociologické nakladatelství.